

ORIGINAL RESEARCH ARTICLE

Analysis and explanation of five hundred letters of captivity according to the literature of captivity

J. Kamvar Bakhshayash, A. Dadbeh *

Department of Persian Language and Literature, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 24 August 2020
 Reviewed: 01 October 2020
 Revised: 16 October 2020
 Accepted: 30 November 2020

KEYWORDS

Sustainability Literature,
 Prisoner Literature,
 Prisoner Letters, Content Analysis

*Corresponding Author
 ✉ adaadbeh@yahoo.com
 ☎ (+98 21) 77009800-3301

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: Every revolution and social change affects all relations of human life. Major events such as revolution and war not only change the political and social dimensions, but also change the realm of art, and literature as one of the sub-branches of art undergoes a transformation and a new concept called sustainability literature is formed. This literature is divided into different branches, one of which is captive literature. Prisoner literature is the result of the living experience of prisoners of war in the camps, which is expressed in the form of letters or memoirs. It is necessary to address this literature in the sense that it has not yet been adequately analyzed and explained, and that the experience of prisoners of war in Iraqi camps has not been adequately reflected. Of the approximately 40,000 Iranian prisoners in Iraqi camps, about 10 million letters have been sent to their families that need to be analyzed to examine the dimensions of the prison literature. This study seeks to answer the question: What did the prisoners think and what thoughts did they have in the difficult conditions of war? In this article, an attempt has been made to analyze and explain five hundred letters from the letters of captivity. These letters have already been selected by the Iranian Red Crescent Society and published in two volumes.

METHODOLOGY: The research method is a combination of quantitative and qualitative and content analysis using works created in the field of prison literature.

FINDINGS: Prisoners of war in special circumstances of their lives thought of concepts such as God, guardianship, patience and appealing to the Imams, resistance, patience and the call to patience and endurance.

CONCLUSION: The letters of captivity established the culture of endurance and stability on the land of Iran and in the hearts of Iranians. In the most difficult of circumstances, they instructed families on religious and divine teachings, and they themselves learned theoretical and practical mysticism, and thus the literature governing the programs created a new kind of captive culture and literature that is unique in its kind.

DOI: [10.22034/bahareadab.2021.14.5479](https://doi.org/10.22034/bahareadab.2021.14.5479)

NUMBER OF REFERENCES	NUMBER OF TABLES	NUMBER OF FIGURES
 21	 0	 0

نشریه علمی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)

مقاله پژوهشی

تحلیل و تبیین پانصد نامه اسارت با توجه به ادبیات اسارتگاهی

جواد کامور بخشایش، اصغر دادبه*

گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده:

زمینه و هدف: هر انقلاب و تحول اجتماعی بر همه مناسبات زندگی انسان تأثیر میگذارد. رخدادهای بزرگی چون انقلاب و جنگ فقط ابعاد سیاسی و اجتماعی را تغییر نمیدهند، بلکه در قلمرو هنر نیز دگرگونی می‌آفرینند و ادبیات بعنوان یکی از زیرشاخه‌های هنر دچار تحول و دگرگونی میشود و از آن مفهوم جدیدی به نام ادبیات پایداری شکل میگیرد. این ادبیات در درون خود به شاخه‌های مختلفی تقسیم میشود که ادبیات اسارتگاهی یکی از آنهاست. ادبیات اسارتگاهی برآیند تجربه زیسته اسیران جنگی در اردوگاه‌هاست که در قالب نامه یا خاطره نمود مییابد. پرداختن به این ادبیات از این نظر ضرورت دارد که هنوز این ادبیات به اندازه کافی و لازم تحلیل و تبیین نشده و تجربه زیسته اسیران جنگی در اردوگاه‌های عراق بازتاب لازم را نیافته است. از حدود چهل هزار اسیر ایرانی در اردوگاه‌های عراق حدود ده میلیون نامه به خانواده‌هایشان ارسال شده که ضرورت دارد محتوای این نامه‌ها برای بررسی ابعاد ادبیات اسارتگاهی تحلیل شوند. این پژوهش در صدد پاسخگویی به این سؤال است که اسیران در شرایط سخت جنگی به چه چیزهایی می‌اندیشیدند و چه افکار و اندیشه‌ای در سر داشتند؟ در این مقاله تلاش شده پانصد نامه از نامه‌های اسارت تحلیل و تبیین شوند. این نامه‌ها پیش از این توسط جمعیت هلال احمر ایران انتخاب شده و در دو جلد کتاب انتشار یافته است.

روش مطالعه: روش پژوهش تلفیقی از کمی و کیفی و تحلیل محتوا با استفاده از آثار پدیدآمده در حوزه ادبیات اسارتگاهی است.

یافته‌ها: اسیران جنگی در شرایط خاص زندگی خود به مفاهیمی چون خدا، ولایت، صبر و شکیبایی و توسل به ائمه اطهار، مقاومت، صبر و دعوت به شکیبایی و ایستادگی می‌اندیشیدند.

نتیجه‌گیری: نامه‌های دوران اسارت فرهنگ استقامت و پایداری را بر سرزمین ایران و در قلب ایرانیها استوار ساخت. آنان در سختترین شرایط آموزه‌های دینی و الهی را بر خانواده‌ها گوشزد کرده، خود نیز عرفان نظری و عملی را آموختند و بدین ترتیب ادبیات حاکم برنامه‌ها گونه تازه‌ای از فرهنگ و ادبیات اسارتگاهی را پدید آورد که در نوع خودش کم‌نظیر است.

تاریخ دریافت: ۰۴ شهریور ۱۳۹۹
تاریخ داوری: ۱۰ مهر ۱۳۹۹
تاریخ اصلاح: ۲۵ مهر ۱۳۹۹
تاریخ پذیرش: ۱۰ آذر ۱۳۹۹

کلمات کلیدی:

ادبیات پایداری، ادبیات اسارتگاهی، نامه‌های اسارت، تحلیل محتوا.

* نویسنده مسئول:

✉ adaadbeh@yahoo.com

☎ ۰۲۱-۷۷۰۰۹۸۰۰ (+۹۸)

مقدمه

پژوهش حاضر واکاوی محتوای پانصد نامه‌ای است که در دوران دفاع مقدس بین اسیران و خانواده‌هایشان ردوبدل شده و حاوی تجربه زیسته اسیران جنگی در شرایط سخت اردوگاهی است. از مجموعه این نوشته‌ها و نیز خاطرات اسیران که بعد از آزادیشان نوشته شده، ادبیات تازه‌ای به نام ادبیات اسارتگاهی شکل می‌گیرد. پرسش اساسی این است که محتوای این نامه‌ها شامل چه نکاتی است و اسیران جنگی در شرایط سخت خود به چه چیزهایی می‌اندیشیدند، چه مینوشتند و چه خواسته‌هایی از خانواده‌هایشان داشتند؟

پیرامون ادبیات اسارتگاهی پژوهش مستقلی صورت گرفته و این ادبیات را باید در لابلای آثار منتشر شده در قالب خاطرات اسیران آزاد شده یا نامه‌های برجای مانده از اسیران جستجو کرد. براساس آمار بدست آمده، حدود پانصد کتاب خاطره از اسیران دوران دفاع مقدس نوشته شده اما درباره نامه‌های اسارت هیچ پژوهشی صورت نگرفته و جمعیت هلال احمر در یکی دو جلد کتاب، برخی نامه‌های پرمحتوا را بصورت خام منتشر کرده است. علت انتشار این نامه‌ها از سوی جمعیت هلال احمر نیز این بوده که این جمعیت در دوران دفاع مقدس متصدی نقل و انتقال نامه‌های اسیران ایرانی بود و این نامه‌ها از لحاظ استنادی، مستند و معتبرند. از بررسی و تحلیل محتوا این نامه‌ها چنین بدست آمد که خداخواهی و خدامحوری، ولایت‌محوری، صبر و شکیبایی با توسل به ائمه اطهار، دعوت به نماز و شعائر دینی، دعوت به حفظ حجاب، ایجاد انگیزه برای دفاع و پشتیبانی از انقلاب اسلامی، مقاومت و دعوت به صبر و ایثار با بهره‌گیری از آیات و روایات، اسارت، و امتحان الهی محوریت‌ترین موضوعات و دغدغه‌های اسیران دوران دفاع مقدس بوده است.

بحث و بررسی

ادبیات مجموعه نوشته‌های ادبی و سروده‌هایی است که از کهنترین ایام تاکنون پدید آمده است (دانشنامه زبان و ادب فارسی، ص ۲۴۳) و از این بُعد که بعنوان یک پدیده اجتماعی بشمار میرود با پدیده‌های دیگر در تعامل و تأثیرپذیری و تأثیرگذاری متقابل است (شعر سیاسی در دوره دوم پهلوی، درستی: ص ۶۱). لونا چارسکی معتقد است آثار ادبی از تغییر و تحولات جامعه برکنار نمی‌مانند (درباره ادبیات، چارسکی: ص ۶) و شاید بسیاری از آثار مهم ادبی و نیز نویسندگان بزرگ در نتیجه دگرگونی‌های عظیم اجتماعی پدید آمده‌اند و اغلب شاهکارهای ادبی نشانگر این دگرگونی‌ها هستند. درباره تأثیر ادبیات بر اجتماع هم نظرات زیادی وجود دارد. نویسنده بعنوان عضوی از جامعه در کنار تأثیرپذیری از رویدادها و دگرگونی‌های اطراف خود، با عمل خویش (نوشتن)، بطور ناخودآگاه یا آگاهانه بر جامعه تأثیر می‌گذارد.

ادبیات در دوره‌های گوناگون متناسب با شرایط جوامع محتوا و مضمون خود را تغییر داده و نامهای تازه‌ای به خود می‌گیرد. یکی از این نامها میتواند ادبیات پایداری باشد که بر پایه اصول خاص ادبی پدید می‌آید. ادبیات پایداری در درون خود به چند نوع تقسیم میشود: ۱- ادبیات انقلاب اسلامی. ۲- ادبیات دفاع مقدس.

ادبیات دفاع مقدس بعنوان ادبیاتی تأثیرگذار در کشور ایران، شاخه‌هایی دارد: ۱- ادبیات اسارتگاهی یا ادبیات بازداشتگاهی؛ ۲- ادبیات بیداری

ادبیات اسارتگاهی

ادبیات اردوگاهی یا اسارتگاهی را میتوان یکی از بخشها و زیرگونه‌های ادبیات پایداری بشمار آورد و همه

شاخصه‌های مربوط به ادبیات پایداری را بر این گونه ادبیات هم برشمرد؛ اما آنچه این گونه و ژانر را از ادبیات پایداری ممتاز میکند ویژگی‌های منحصر بفرد این ادبیات در مقایسه با دیگر ژانرهای ادبیات پایداری است (زندانی موصول، کامور بخشایش: مقدمه). آنچه در این نوع مبارزه اهمیت مییابد میزان قدرت و قوت معنوی در برابر تحمل سختیها و شدايد پيش روست؛ سختیهایی از جنس روحی و جسمی. در یک تعریف، ادبیات اردوگاهی در ایران شامل آثاری است که دربارهٔ چهل هزار اسیر ایرانی نوشته میشود یا خود آنان دست به قلم برده سرگذشت زندگی و دوران اسارتشان را به زبان قلم بتصویر میکشند (ادبیات اسارتگاهی روایت مبارزه با دستان بسته، کامور بخشایش: ص ۲۶).

معمولاً در جنگهای دفاعی، ماهیت جنگ از ارادهٔ سربازان کوچکتر است. یعنی در عمق این جنگها معنایی وجود دارد که اگر به آن معنا خوب نگریسته شود فلسفهٔ تحمل سرباز در برابر سختیها و شکنجه‌های جسمی و روحی روشن میشود (ادبیات اسارتگاهی، سرهنگی: ص ۷۷). ادبیات اسارتگاهی در تلاش تبیین ارادهٔ استوار سربازان در برابر پدیدهٔ شومی به نام اسارت است.

در تعریفی جامع از ادبیات اسارتگاهی، این ادبیات شامل آثاری است که چه از سوی اسیران در دوران دفاع مقدس نوشته شده و چه آثاری که دربارهٔ آنان و پس از اسارتشان نوشته شده است. براساس این تعریف، میتوان بر این ادبیات گونه‌هایی را مترتب دانست:

گونه‌های ادبیات اسارتگاهی

خاطره و یادداشت روزانه: این ادبیات در کنار گونه‌های مشترکش با ادبیات دفاع مقدس (از جمله داستان، رمان، داستان کوتاه، شعر و ...) از گونه‌های اختصاصی هم برخوردار است که در محتوا و مضمون با محتوا و مضمون همین گونه‌ها در ادبیات دفاع مقدس تفاوت دارد. گونه‌های اختصاصی این ادبیات شامل یادداشتهای روزانه، خاطره و نامه است. آنچه در این نوع ادبیات مهم است، تبیین روح کلی اسارت یعنی تبیین فرهنگ مقاومت و استقامت و صبوری با توکل و رضا و توسل به ائمه و دعاها و رازونیا‌های روزانه و شبانه است که زندگی را در سختترین شرایط بر اسرا آسان میکرده و آنها با تکیه بر همین امور معنوی به آزادی و رهایی از زندان اسارت امید بسته بودند.

تاکنون حدود پانصد عنوان کتاب از روایت‌های اسیران جنگی منتشر شده که در نوع خودش کم‌نظیر است. آنچه در این آثار بازتاب مییابد میزان مقاومتها و ایستادگیهای اسیران دست‌بسته در برابر شکنجه‌های جسمی و روحی است. شکنجه‌هایی که هریک در نوع خودش کُشنده و جانگیر بوده است. به اعتقاد بسیاری از راویان این ادبیات، شکنجه‌های روحی چه بسا سختتر از شکنجه‌های جسمی بوده است (آرشیو دفتر ادبیات و هنر مقاومت، حوزهٔ هنری). ایجاد جؤ روانی در اردوگاه از سوی بعثیها، در عالم بیخبری نگه داشتن اسیران در اردوگاه و تزریق و پمپاژ اخبار دروغ و ضدونقیض از حوادث و رخدادهای جنگ و کشور گرفته تا زندگی شخصی اسیران، بایکوت کردن افراد دست‌چین شده از سوی بعثیها و زندان در زندان کردن اسیران از جمله شکنجه‌های سخت روحی آنها بوده است. از سوی دیگر، همکاری اعضای سازمان مجاهدین خلق با حزب بعث و دست‌بردن در نامه‌های اسیران و تلاش این اعضا برای جذب اسیران جنگی از دیگر شکنجه‌های روحی اسیران بشمار میرود که تحمل هریک از اینها کار آسانی نبوده است (ادبیات اسارتگاهی روایت مبارزه با دستان بسته، کامور بخشایش: ص ۲۶). در کنار این نوع شکنجه‌ها، چه بسیار شکنجه‌های جسمی که افراد متحمل میشوند و دم برنمی‌آوردند (همان‌جا). تحمل

هر دو نوع شکنجه اما دلایل مهمی داشت که شاید بتوان گفت این دلایل یکی از وجوه متمایز ادبیات اسارتگاهی ما با ادبیات بازداشتگاهی جهان هم تلقی میشود. توجه به امور معنوی و ارتباط با خدا و رازونیا و دعا و انجام فرایض دینی و معنوی و توسل به ائمه اطهار در شرایط سخت زندگی بی‌تردید از مهمترین دلایل استقامت و صبوری اسیران در تحمل شرایط سخت و نابرابر بوده است که روحیه ایمان و امید اسیران را تقویت میکرد. ادبیات دفاع مقدس از بنمایه‌های عرفانی برخوردار بوده و هنوز هم جنگ بمثابة میدان سیر و سلوک تلقی میشود (تحلیل زیباشناختی وصیت‌نامه‌های شهدا، دبیری: ص ۸) و بر بنیاد این اعتقاد، شاید دوران اسارت هم تداوم همان دوران سلوک انسان باشد که همه باورها و اندوخته‌های پیشین او به همراهیش می‌آیند و او را در لحظه‌های سخت ماندن و شکستن حفظ میکنند. آنچه در اسارت و تحمل سختی‌های آن به یاری اسیران آمد عنصر ایمان و همه باورها و فرهنگی غنی بود که اسیران از پیش داشتند. ارتباط عمیق معنوی اسرا با خالق هستی و تقویت روحیه ایمان و صبر و توکل و بردباری سبب شد آنان از آخرین مرحله سخت امتحان جنگ و دفاع هم پیروزمندان عبور کرده آزادی و آزادی را بازتفسیر کنند. اسیر ایرانی پایبند به معتقدات است. او با تکیه بر ایمان خود همانگونه که معنایی برای نبرد در میدانهای جنگ داشت اسارت خود را نیز معنادار کرده است (ادبیات اسارتگاهی، سرهنگی: ص ۸۴).

نامه

انسان موجودی اجتماعی است و انسانها نیازمند برقراری سه نوع ارتباط هستند: رابطه میان خود با دیگران، رابطه با خود، رابطه با خالق هستی. نحوه تکوین فردیت انسان به میزان موفقیت او در برقراری این ارتباطها بستگی دارد (درآمدی بر جامعه شناسی ارتباطات، دارابی: ص ۳۱). آنچه در دوران اسارت در بین اسرا نمود بارز داشته ارتباط انسان با خالق هستی از راه دعا و توسل و ارتباط انسان با هم‌نوع خودش از طریق نامه بوده است. بنابراین میتوان گفت نامه‌ها یکی از عوامل مؤثر در تبیین فرهنگ ارزشی و دینی دفاع مقدس بوده‌اند. نامه‌ها بلحاظ اعتبار در شمار منابع اصلی و دست‌اول بشمار می‌روند و حاوی نکات مهمی از سیر تحولات و رخدادهای تاریخی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی جوامع هستند. گهگاه که اینگونه اسناد در جایی پیدا میشود، بخش مهمی از زوایای زندگی گذشتگان روشن میگردد. اهمیت نامه برای تحلیلگران تاریخ بسیار بیشتر از سایر منابع بویژه مکتوبات وقایع‌نگاران است؛ زیرا در نامه‌ها واقعیتهای روزگار نمود بیشتری دارد (نامه‌های جنگ، میرکاظمی: ص ۹۰-۹۹). نامه علاوه بر ارزش تاریخی و فرهنگی یکی از ابزارهای ارزشمند اطلاع‌رسانی و به سخن بهتر، بعنوان یک رسانه مهم در دنیای دیروز مطرح بوده است (نامه‌های جنگ، باغستانی: مقدمه).

اسناد بطور کلی و نامه‌ها بصورت خاص از ابعاد مختلف قابل بررسی است؛ از حیث اسنادی، هنری، تاریخی، ادبی، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، اقتصادی، سیاسی و غیره. ولی آنچه بیش از همه موردنظر پژوهشگران است بررسی نامه‌ها از دو منظر است: ارزش ادبی و اهمیت تاریخی. سبک نگارش نامه‌ها در ایران، از حیث ادبیات بسیار قابل بررسی است (نامه‌های جنگ، میرکاظمی: ص ۹۰-۹۹). در این میان نامه‌های مربوط به برهه‌های گوناگون جنگ از ارزش و اعتبار تاریخی و ادبی بیشتری برخوردار هستند. این نامه‌ها در واقع، آینه تمام‌نمای روزگاران جنگ بشمار می‌روند (مبانی ارتباط جمعی، دادگران: ص ۱۰۶). نامه‌های اسارت را میتوان نتیجه زیستن و تجربه اندوختن انسانهایی دانست که در شرایط سخت خود، مقاومت و ایثار را بازتاب داده‌اند (پیام و پیامرسانی اسیران جنگی ایران در اردوگاه‌های عراق، ص ۸) گرچه این نامه‌ها بخاطر کنترل شدید نیروهای عراقی آنگونه که باید و شاید

بیانگر حالات واقعی روحی و جسمی آنان نیستند (ادبیات اسارتگاهی، سرهنگی: ص ۸۳) اما در زمره محکومات اسارت تلقی میشوند که میتوانند ما را از فضای آن سوی خاکریزها و پشت درهای بسته اسارت آگاه کنند. نامه‌های مربوط به اردوگاه‌ها و اسیران جنگ از ویژگی‌های خاصی برخوردار است و بدلیل مسائل امنیتی، شرایط ویژه‌ای بر نگارش، ارسال و توزیع نامه‌های اسرا حاکم می‌شود. در این بخش از مقاله، به ویژگی‌های کمی، ویژگی‌های کیفی و نیز شکل و توزیع نامه‌های اسارت اشاره می‌شود (نامه‌های جنگ، میرکازمی: صص ۹۰-۹۹؛ جلوه‌های ادب مقاومت در وصیت‌نامه شهدا، پنبه‌زاری: ص ۳۴۵).

الف) ویژگی‌های کمی نامه‌ها

نامه بازتاباننده فضای حاکم بر دوران اسارت، در کنار روایتها و خاطرات اسیران جنگی یکی از مستندترین اسناد این دوران و تبیین‌کننده ادبیات اردوگاهی است. نامه را میتوان از دو منظر مورد توجه قرار داد: ادبیات و تاریخ. بسیاری از نامه‌های اسارت ماهیت تاریخی و برخی ماهیت ادبی دارند. بنابراین این نامه‌ها را میتوان در زمره اسناد مهم دوران دفاع مقدس بشمار آورد که میتوانند خمیرمایه تولید آثار ادبی مهم بشمار آیند. براساس آمارهای بدست آمده، حدود ده میلیون نامه بین اسیران و خانواده‌هایشان ردوبدل شده است (آرشیو دفتر ادبیات و هنر مقاومت، حوزه هنری) و تبیین و بررسی محتوای این نامه‌ها بخش‌های زیادی از فرهنگ و ادبیات حاکم بر جامعه اسارت را واکاوی خواهد کرد. این آمار مربوط به اردوگاههایی است که اسیران فرصت و اجازه نوشتن نامه زیر نظر صلیب سرخ را داشتند و متأسفانه این شرایط برای بسیاری از اسیرانی که در اردوگاههایی چون عنبر و تکریت بودند و دور از چشم صلیب سرخینها نگهداری میشدند و حکم مفقودالامر را داشتند فراهم نیامد.

مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری در ایران تاکنون توانسته است بیش از دوازده هزار نامه از نامه‌های اسیران جنگی را جمع‌آوری و نگهداری کند. این نامه‌ها یا اسناد بمثابة حافظه تاریخی و میراث معنوی دفاع مقدسند (درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات، اسفیجی: ص ۱۸). نامه‌های باقی‌مانده از اسارت گواه رنج و امیدی است که اسرا همراه و همگام با آن زیسته‌اند. شاید بتوان گفت نامه مردمیترین ادبیاتی است که اسیران جنگی به جامعه و دنیا هدیه میکنند (ادبیات اسارتگاهی، سرهنگی: ص ۸۴). نامه‌های اسارت معمولاً نیم‌صفحه‌ای است. یعنی نصف صفحه برای فرستنده و نصف صفحه برای گیرنده است که جواب بنویسد و بفرستد. این قانون از جمله قوانین صلیب سرخ است. اسرا در همان نیم‌تای صفحه مطالبشان را مینوشتند که عمدتاً با نام خداوندی که آزادی را آفریده و اراده او بالاترین اراده‌هاست شروع میشود و با دعای «اللهم فکّ کلّ اسیر» به پایان میرسد. پس از ذکر نام خدا، معمولاً احوالپرسی و طلب عافیت و سلامتی است و بدنبال آن گله‌مندی از بیخبری از اوضاع و احوال کشور و مخاطبان است. پس از آن توصیه‌های اخلاقی و دینی و تربیتی و در ادامه ابراز دلتنگی و امید برای دیدار و رهایی از اسارت طرح میشود (با استناد به آرشیو دفتر ادبیات و هنر مقاومت و بررسی صدها نامه‌ای که از اسیر آزادشده، آقای رباط جزی، در اختیار قرار گرفت).

ب) ویژگی‌های محتوایی نامه‌ها

نامه در دوران اسارت تنها راه برقراری ارتباط اسیر با خانواده و وطن بوده است. به همین دلیل نامه‌ها عمدتاً ماهیت اطلاع‌رسانی دارند. نامه‌ها که در زمره اسناد مکتوب و فرهنگی جنگ بشمار می‌روند، نمایانگر ایدئولوژی و طرز تفکر اسیران در دوران اسارتند (نامه‌های جنگ، میرکازمی و باغستانی: مقدمه). برای کشف این مهم نیازمند

تجزیه مفاهیم و مضامین مندرج در نامه‌ها به شیوه تحلیل محتوای متن هستیم. این نامه‌ها تاکنون بصورت روشمند و علمی تحلیل محتوا نشده است و لازم است بمنظور شناخت دقیق محتوای نامه‌ها از حیث مضامین، مفاهیم و معانی بکاررفته در آنها از روش علمی تحلیل محتوا بهره جست. (نامه‌های جنگ، میرکاظمی: ص ۹۰-۹۹؛ مبانی ارتباطات جمعی، دادگران: ص ۱۰۶). در این پژوهش با توجه به بسامد بالای واژه‌هایی چون «خدا»، «ولایت»، «صبر»، «امید»، «توکل» و «حجاب» و «نماز»، در نامه‌های مورد مطالعه، این واژه‌ها کدگذاری و از دل نامه‌ها استخراج و جمع‌بندی شدند. حاصل این دسته‌بندی در پی می‌آید:

خداخواهی و خدامحوری

دین اسلام بر پایه خداخواهی و خدامحوری استوار است و این مقوله در ذهن هر انسان مسلمان نمود بارزی دارد. اسیران دوران دفاع مقدس در شرایط سخت زیستی بر این پایه مسلمانانه تکیه زده و در نامه‌های خود بر خداخواهی و خدامحوری تأکید ویژه دارند. آنها در اوج سختی و مشقت همچنان در اعتقادشان به خداوند راسخ بودند و تقدیر الهی را حکمت میدانستند. نامه اسیران سرشار از ارادت به خداوند و تسلیم شدن در برابر اراده و حکمت خداوندی است: «به نام او که بعد از هر سختی آسایش و راحتی را می‌فرستد» (نامه فاطمه ناهیدی به خانواده. ۱۰ آذر ۱۳۶۲، نامه‌های دل‌تنگی، شیرازی: ص ۷۷-۷۹)

«تا هروقت قضا و قدر الهی حکم کند مقاوم و پابرجا ایستاده‌ایم» (نامه‌های سفیران مقاومت: ص ۷۴).
«ما اسیران یاد گرفته‌ایم که این مسیری است که لاجرم باید پیمود و هر چندگاه که زمان به طول انجامد ربنا افرغ علینا صبرا. هرکسی که در این راه پرفرازونشیب توکل را پیشه و رضا و تسلیم را توشه راه قرار دهد به یقین ابواب رحمت و برکت حق نصیبش خواهد شد» (نامه‌های سفیران مقاومت: ص ۸۸)
«خودتان که بهتر میدانید تمام امور عالم دست خداست و دست خدا مافوق تمامی دستهای خلاق است» (نامه معصومه آباد به خانواده. ۳ خرداد ۱۳۶۲، پرنده‌های کاغذی، ص ۱۹).
«خدایا با تو پیمان بستیم و تا پایان راه بر سر عهد و پیمان خودمان استوار خواهیم ماند» (زندان موصل، کامور بخشایش: ص ۵۸۲).

ولایت‌محوری

آزاده‌ها در اوج اعتماد به امام و یارانش اسارت را سپری میکردند و همواره میکوشیدند از هر راهی که هست از اوضاع امام آگاهی یابند و از طریق نامه به ایشان ابراز محبت و وفاداری بکنند. ابراز دلتنگی و طلب سلامت و عافیت بر امام از پربسامدترین واژه‌هایی است که در نامه‌های اسارت بچشم می‌خورد. از آنجایی که نامه‌های اسارت اسیر سازسور بودند اسرا با آگاهی از این موضوع سعی میکردند امام خمینی را با نامه‌های مستعاری چون پدر، پدربزرگ روح‌الله، حاج روح‌الله موسوی مورد خطاب قرار بدهند (آیین‌های مقاومت و عاطفه، متن و پاسخ ۱۱۰ نامه از اسیران ایرانی: ص ۴۶). امام خمینی هم به چند نامه از نامه‌های اسیران پاسخ داده‌اند که این رویداد نمونه بارزی از توجه ایشان به حال‌وروز اسیران جنگی است. اسیری در نامه‌ای به خانواده‌اش نوشت: «دل‌م برای تک‌تک شما تنگ شده است. اما دل‌م برای یکی دیگر خیلی تنگ شده. نمیدونی چقدر دل‌م برایش تنگ شده. اونم پدربزرگ عزیزم حاج‌آقا موسوی است. و یکی دیگه هم که سفارش میکنم که برای شرکت در مراسم هفتگی دانشگاه...» (روایت هجران امام خمینی و آزادگان: ص ۳۸۰). این نامه سراسر رمزی بود و خانواده این اسیر در

نامه‌ای به دفتر امام در جماران از آن دفتر خواستند آن را خدمت امام برسانند: «بسمه‌تعالی. خدمت مسئول محترم دفتر امام. سلام‌علیکم. پس از عرض سلام و آرزوی موفقیت برای شما. نظر به اینکه پسر اینجانب مدت ۸ ماه است که در قید اسارت صدامیان کافر هست، اخیراً در نامه‌اش نوشته است که خیلی دلم برای پدر بزرگم حاج‌آقا موسوی تنگ شده است و ما چون نمیتوانیم بعلت محدودیت برای ایشان، عکس یا پوستر امام را بفرستیم، لذا خواهشمندیم در صورت امکان نامه‌ای را که خدمتتان تقدیم میکنیم، به حضرت امام مدظله‌العالی بدهید تا ایشان برای تبرک و تسلی دل این فرزندان عزیز ما که در زندانهای تاریک و نمناک عراق بسر میبرند، چند سطر مرقوم بفرمایند. ضمناً با عرض معذرت آخر نامه را با امضای «پدر بزرگ حاج‌آقا موسوی» ختم نمایید. خدایا، خدایا تا انقلاب مهدی خمینی را نگهدار — از عمر ما بکاه و بر عمر او بیفزای. یا رب العالمین — مادر یک اسیر».

نامه که به دست امام خمینی رسید ایشان آن را مطالعه فرموده این جواب را برای آن اسیر نوشتند: «به نام خدا. فرزند عزیزم، نامه شما واصل شد. امیدوارم ان شاء الله بزودی خلاص شوید. ما برای شما نگران هستیم، لکن خدا بزرگ است. ان شاء الله موفق باشی. صبر کن که خدا با صابران است. والسلام. پدر بزرگت» (نشریه آزادگان، شماره ۴، ۱۳۷۱: ص ۲۴).

یکی از امیدهای اصلی اسیران در تحمل شرایط سخت، امید به آزادی و دیدار با امام خمینی بود، لذا روزهایی که اسرا از رحلت امام آگاهی یافتند غم‌انگیزترین دوران اسارتشان بشمار میرود و این اتفاق در تک‌تک نامه‌های اسارت متبلور است که اسیران ابراز غم و اندوه فراوان کرده و چون فرزندی پدر از دست داده در غم مصیبت امامشان گریسته‌اند (آیین‌های مقاومت و عاطفه، متن و پاسخ ۱۱۰ نامه از اسیران ایرانی: ص ۹۰-۱۰۰). آنان در این نامه‌ها فضای اردوگاهها را پس از شنیدن خبر رحلت امام خمینی فضای سرد و بیروح و غم‌انگیز و کشنده عنوان کرده‌اند و از ضمیر نهان واژه‌ها پیدا است که روحیه‌ای برای ایستادگی در برابر اسارت ندارند (همان: ص ۳۰). در نامه یکی از اسرا در این باره میخوانیم: «پیر مرشد ما از میان ما رفت و حسرت دیدارش در دلمان ماند. ان شاء الله در روز حشر با او اجداد طاهرینش محشور شویم و به شفاعتش نائل شویم» (روایت هجران: ص ۴۲۳). با اینحال، با گذشت اندک زمانی از رحلت امام، روحیه مقاومت و امید دوباره در نهاد آنها زنده شد و آنها به صبر و شکیبایی خود همچنان ادامه دادند. این روحیه در نامه‌ها هم خودش را نشان داد. محمدرضا حاجی در یکی از نامه‌هایش از اردوگاه موصل ۴ در این دوران چنین نوشت: «در این ماه اخیر اوقات تلخی را گذراندیم و همگام با شما در سوگ آن فرزند رسول الله {منظور امام خمینی} در عزای نشستیم. همواره در طول مدت دوریمان آرزوی این را داشتیم که روزی برگردیم و خدمت آن بزرگوار در ده‌های حرمان چند ساله را بیان کنیم تا با کلام شیوایش تسلیتمان دهد؛ حال باید آرزوی زیارت مرقد مطهرش را بکنیم. الحمدلله علی‌کل حال، ولی خدا را سپاسگزاریم که نعمت سربازیش را به ما عطا کرد. حالمان از هر نظر خوب است، جای هیچ‌گونه نگرانی و بیتابی شما در مورد ما نیست. چرا که در این مدت همیشه سربلند و بافتخار زیستیم و با زیستنی که آن بزرگوار به ما موخت تا اجل معلق طی خواهیم کرد» ۱۳۶۸ / ۴ / ۱۴. (آیین‌های مقاومت و عاطفه، متن و پاسخ ۱۱۰ نامه از اسیران ایرانی: ص ۸۵). اسیر دیگری در نامه‌اش اینگونه مینویسد: «این دل‌های خسته و دیده‌های در انتظار که سالها امید داشتند محبوبشان را ببینند، حاصل نشد. ان شاء الله در آخرت همنشین او باشیم» (روایت هجران: ص ۴۲۱).

اسیری به نام موسی در تاریخ ۱۳۶۴ / ۴ / ۱۱ مینویسد: «بحمدالله حال من خوب است و با استمداد از ارواح پاکان و اولیای خاص خدا و بالاتر از همه اینها خداوند، اسارت را میگذرانم. البته بهتر است بگویم که میگذرانم؛ چون

قبلاً پدر پیری داشتیم، با دلخوشی او اسارت را طی میکردیم؛ ولی حالا جداً سخت است. خوشا به حال شما که حداقل این اواخر هم او را دیدید و از فیض دیدارش مستفیض شدید اما ما جداً لیاقت نداشتیم...» (همان: ص ۴۱۳).

صبر و شکیبایی با توسل به ائمه اطهار

ایمان و اعتقاد به هدف یکی از عنا صری بود که سبب شده بود اسیران در سختترین شرایط همچنان صبر و شکیبایی داشته باشند و حتی خانواده‌ها را هم به صبر و شکیبایی دعوت کنند. آنان در این مسیر با توسل به ائمه اطهار و ادعیه گوناگون و با توکل به خداوند و امید به آینده روشن، لحظه‌ها و ساعتها را با صبوری میگذراندند. واژه صبر یکی از پرسامدترین واژه‌های نامه‌های اسیران دوران دفاع مقدس است.

«بعد از جنگ معلوم میشود که ما چه کشیدیم و چه صبوری داشته‌ایم! ما اگر اسیریم ذلیل نیستیم. با عزت هستیم» (نامه‌های اسارت، ص ۳۳) (نامه اسیر محمود امجدیان به خانواده‌اش).

«سلام‌علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار» (همان: ص ۳۲)

در نامه علی اصغر رباط جزئی به همسرش آمده است: «نمیدانم چرا در قرآن سوره‌ای به نام زن آمده اما سوره‌ای به نام مرد وجود ندارد. گاهی اوقات وقتی که نامه مینویسم دیگر نمیدانم چه بنویسم چون وقتی میخواهم بنویسم صبور باشید شما را الگوی صبر و استقامت مبینم وقتی میخواهم بگویم تقوی پیشه کنید به یاد لحظه آخر خداحافظیمان می‌افتم که چقدر روحیه تان بالا بود و واقعاً خودتان را کنترل کردید. وقتی که میخواهم از پاکدامنی و حجاب بنویسم مبینم تابحال کمتر کسی یافته‌ام که از نظر روحی این قدر مقید باشد...» (زندانی موصول، کامور بخشایش: ص ۵۸۴). «مسئله مهم برای ما این است که باید به فکر آخرتمان باشیم. همانطور که در قرآن آمده لایکلف الله نفساً الا و سعها، خداوند به هر کسی به اندازه توانش سختی میدهد پس خوشا به سعادت شما که اینهمه سختی را به دوش کشیده‌اید و در آخرت ثوابش را خواهید دید» (نامه علی اصغر رباط جزئی به همسرش) (همان: ص ۵۷۶).

«هیچ خم نشوید در مقابل سختیها و مصیبتها. همه چیز را از خدا بدانید و شکر کنید. در مقابل مشکلات با صبر کامل و یاری خدا برخورد کنید» نامه آزاده شهید محمود امجدیان به خانواده در اول اردیبهشت ۱۳۶۵ (نامه‌های اسارت آزاده شهید محمود امجدیان: ص ۵۷).

دعوت به نماز و شعایر دینی

نماز تقویت‌کننده روح بندگی و یکی از اساسیترین ارکان دین است. از آنجایی که دفاع مقدس ماهیت عرفانی داشته و یکی از اهداف بلند آن حفظ اسلام و شعایر دینی بوده، نماز بعنوان یکی از اصلیتین عوامل و دلایل حفظ اسیران در شرایط سخت اسارت بشمار میرفت. اسرا با ایستادن به نماز و زاری و تضرع به درگاه خداوند دل و قلب خود را صیقل داده، مقاومتشان در برابر سختیها را دوجندان میکردند و در نامه‌های خود به ایران، همواره خانواده‌ها را به پرپایی نماز و انجام تکالیف دینی تشویق مینمودند: «امیدوارم شما هم نماز را بر پای دارید و کارهای خیر انجام دهید» (محمد سلیمانی). (نامه‌های سفیران مقاومت: ص ۳۵۳).

دعوت به حفظ حجاب

یکی از بارزترین جلوه‌های ادب مقاومت در نامه اسیران، دعوت مخاطبان به حفظ حجاب اسلامی است. از آنجایی

که رعایت حجاب یکی از آموزه‌های دینی مسلمانان بشمار میرود، اسیران آن را نوعی سلاح مؤثر در برابر بی‌بیهوشی میدانستند و پیوسته در نامه‌هایشان خانواده‌ها را به حفظ حجاب اسلامی دعوت میکردند: «ان شاء الله ساجده و مادرش با حفظ حجاب اسلامی و تربیت اسلامی خدمتگزار اسلام باشند» (نامه‌های سفیران مقاومت: ص ۳۶۰). در نامه سید مهدی حسینی به همسرش درباره حجاب اینگونه میخوانیم: «همسر! مهمترین مسئله برای زنان رعایت حجاب و عفت هست که تو خود آشنا به همه مسائل هستی و من فقط یک کلمه میگویم و آن اینکه حاضر نیستم تا آخر مرگ چهره‌ات از نامحرم پوشانده نباشد. البته تا زمانی که اختیارات با من است» (فرهنگ جبهه، فهیمی، ج ۳: ص ۱۹). «نور چشمم نجمه خانم ان شاء الله در مطالعات و اخلاق نیکو و احترام به پدر و مادر و حیا و حجاب نمونه باشی» (حسین امینی) (نامه‌های سفیران مقاومت: ص ۳۲۸).

ایجاد انگیزه برای دفاع و پشتیبانی از انقلاب اسلامی

در نامه‌های اسیران به مقوله ایجاد انگیزه برای دفاع از انقلاب اسلامی و آرمانهای آن تأکید ویژه شده است. آنان در نامه‌هایشان از مخاطبان خود خواسته‌اند به پشتیبانی از نظام جمهوری اسلامی و انقلاب اسلامی برخاسته و در امر دفاع سستی و کوتاهی نکنند. «جهاد یکی از اصل‌های فروع دین اسلام است که واجب است بر هر فرد مسلمان و شما باید همه چیز این دنیا را فدای آخرت بنمایید» (نامه اسیر علی محمد رضوانی) (همان: ص ۱۷۶). «بر هر مسلمان واجب است که در برابر بیگانگان برای دفاع از میهن اسلامی خود ایستاده و جلوی متجاوز را بگیرد» (همان جا).

دل‌تنگیها

نامه‌های اسیران سرشار از محبت‌های پدران و مادران بود و از اشک‌های شوق و اشتیاق فرزندان در وصال پدر پرده برمیداشت و حکایت دل‌تنگیهای همسران را با زبان بی‌زبانی بازگو میکرد و پیامهای صبر و مقاومت و آزادگی آزادگان صبور را بر صحیفه دل‌های خسته‌دلان منتظر مینگاشت. برگهایی که گاه شعر وفا میسرود و گاه حدیث فراق میگفت و گاهی تلخی کلماتش افعی‌وار نیش میزد و گاه حلاوت نکانش دل افسرده و غمگین اسیری را روح و نوا میبخشید. آنچه در این میان بیشتر نمود مییافت ابراز دل‌تنگی همسران بود که سالها دور از هم بودند و از طریق نامه از حالات روحی و درونی هم خبر میگرفتند. اکرم مولایی همسر علی اصغر رباط جزئی در یکی از نامه‌هایش به همسرش از دل‌تنگی خود چنین مینویسد: «امروز که این نامه را مینویسم دل‌تنگی بقدری فشار می‌آورد که حتی کلمات بر روی زبانم نمی‌آید و زندگی برایم خیلی مشکل است، زیرا خدا خودش میداند که در این دنیا بعد از خدا امیدم و چیزی که برایش زندگی میکنم شما هستید...» (زندادان موصل: ص ۵۷۷).

مقاومت و دعوت به صبر و ایثار با بهره‌گیری از آیات و روایات

بر اساس آموزه‌های دینی انسان مسلمان بخاطر اعتقاداتش بایستی در برابر سختیها و ناملایمات صبوری کند و مقاوم باشد. سراسر زندگی ائمه اطهار سرشار از صبر و استقامت آنها در برابر ناملایمات زندگی است. اسیران نیز

با تأسی از اولیای الهی همواره در شرایط سخت دیگران را به استقامت و صبوری دعوت کرده‌اند: «تنها ناراحتی من این است که شما از نبودن من ناراحت هستید. اما پدر عزیز صبر پیشه کنید که خداوند با صابران است» نامه آزاده شهید محمود امجدیان به خانواده در ۶ تیر ۱۳۶۴ (نامه‌های اسارت، نامه‌های آزاده شهید محمود امجدیان: ص ۲۲).

- «و من اراد صاحباً فالله فیکفی و هرکس دوست می‌خواهد برآستی که خداوند بهترین دوست است و برایش کافی است» (زندادان موصل، کامور بخشایش: ص ۵۸۰).

- «زندگی خوب یعنی فرورفتن در سختیها و مشکلات و مصیبتها، فقط و فقط برای رضای خداوند تعالی و صبر در برابر این مصیبتها» (نامه اسیر شریفی به خانواده‌اش). ۱۳۶۸ / ۸ / ۶

- «ما اسیران به هنگام هجوم هم‌ها و غمها که همچون گرگهای وحشی بر ما حمله‌ور میشوند با بانگ الله اکبر و یا فارغ الهم و منفس الغم و مذهب الاحزان و مجیب دعوت المضطربین یا رحمن الدنيا همچون پتکی بر سر آنان میکوبیم» نامه اسیر ابوطالب پورصدیقی به خانواده‌اش. ۱۳۶۴ / ۹ / ۴

- «همسرم توصیه‌هایم را فراموش نکن همیشه خداوند را پشتیبان خود قرار بده قدری عمیق فکر کن. تحمل این روزها سخت است. من هم همینطور. هیچ چیز بجز شرف و غیرت نمیتوانست مرا از شما جدا کند. به یاد بیارید اگر در جنگ جان خود را بر دفاع از آب و خاک و خواست ملتیم ترجیح میدادم هرگز دادگاه وجدان مرا نمیبخشید» نامه اسیر مقصود آتشاری به همسرش. ۱۳۶۳ / ۹ / ۱۳ (نامه‌های سفیران مقاومت، ص ۳۰۶)

- «با ایمان صبر پیشه کنید و دیگران به صبر و استقامت و پایداری تشویق کنید» (باجلان) (همان: ص ۳۴۵).

اسارت: امتحان الهی

در اندیشه و تفکر اسرا که عمدتاً حول معنویات می‌چرخد اسارت و گرفتاری در زندان نوعی امتحان و مشیت الهی است که بایستی با مقاومت و ایستادگی از این مرحله از زندگی هم سربلند بیرون آمد. بر بنیاد این عقیده در نامه‌های اسیران میدان اسارت به میدان امتحان و آزمایش الهی تعبیر شده است که بایستی انسان از آن سربلند بیرون بیاید.

«اینجا مرز امتحان است که خداوند انجام میدهد و بنده‌های خود را امتحان میکند» (همان: ص ۳۴۵).

«اگر قبل از اسارت در مرحله علم‌الیقین بودم هم‌اکنون به مرحله حق‌الیقین رسیده‌ام» (حسین امینی) (همان: ص ۳۲۵).

«هرچه از دست رست نیکوست. هرچه خدا بخواهد و بفرستد همان خیر است» (عبدالامیر چاوشی) (همان: ص ۳۴۱).

«ما اسیران یاد گرفتیم که بر روی زمان سرمایه‌گذاری نکنیم بلکه دریافتیم که این مسیری است که لاجرم باید پیمود. هرچقدر که طول بکشد. رینا افرغ علینا صبرا. هرکه در این راه پرفرازونشیب توکل را پیشه و رضا و تسلیم را توشه راه قرار دهد به یقین ابواب رحمت و برکت حق نصیبش میشود» (نامه‌های سفیران مقاومت: ص ۸۹).

«انسان باید راضی به قضای الهی باشد؛ پس اسارت و آزادی دست اوست» (حسین امینی). (همان: ص ۳۲۵).

«برایم دعا کنید که از این آزمایش الهی قبول شوم و مورد رضایت خداوند قرار بگیرم. اینجا مکانی مناسب برای خودسازی است» (محمود امجدیان) (همان: ص ۷۴).

«ما اسارت را قبول داریم، زیرا آن برای ما قیامتی کوچک است» (اسماعیل شبانکاره). (همان: ص ۳۵۳).

«هرچه خواست خدا باشد همان خواهد بود... هدف شما باید رضایت خدا باشد» (همان: ص ۲۴).

«خدایا ما تا ساخته نشده‌ایم از این زندان آزاد نشویم. این زندان چیزی نیست. اصل زندان نفس آدمی است که مشکل است آزاد شدن» (محمود امجدیان) (همان: ص ۳۲).

«هو شنگ جان ما اینجا خداوند را با تمام وجود احساس میکنیم و هیچگاه از درگاهش برای یک لحظه هم ناامید نمیشویم زیرا لایأسوا من روح‌الله الآ القوم‌الکافرین. (معصومه آباد) (پرنده‌های کاغذی، دفتر ادبیات و هنر مقاومت: ص ۱۶).

«خواست و رضای خدا در این بوده که ما در اینجا باشیم و قسمتی از عمر خود را هم در اسارت بگذرانیم و ما راضی به رضای او هستیم» (علی هادی) (همان: ص ۲۷).

«ان‌شاءالله خداوند همه ما را از اسارت نفس نجات دهد که اسارت اصلی آن است» (علی هادی) (همان‌جا).

انتظار، آزادی و امید وصال

انتظار، آزادی و امید به رهایی از زندان اسارت یکی از پربرسام‌ترین واژه‌هایی است که در نامه‌های اسیران دیده میشود. اسیران در هر شرایطی به آزادی می‌اندیشند و از مخاطبان خود میخواهند برای رهایی آنها همواره به دعا و نیایش مشغول شوند. بیان این نکته جالب است که آنها راه رهایی از زندان اسارت را هم تو سل به خداوند و جلب رضایت او میدانند.

«لحظه‌ها یکی پس از دیگری از دامان زمان میگریزند. خورشید در هر سپیده‌ای از افق روشن می‌آید و از سینه شناور آسمان میگذرد و باز در غروب خونین میمیرد تا به ما بگوید زندگی تنها یک غروب نیست. اگر امروز خورشید در چنگال افق میمیرد، فردا از دروازه افق خواهد گذشت و آزاد و درخشان در پهنه آسمان سفر خواهد کرد. اگرچه امروز تمام درهای آزادی بر ما بسته است، اما فردا درها باز خواهد شد پرستوهای زیبا در عمق آسمان سرود آزادی خواهند خواند. گرچه امروز در هجر هم میگرییم و اشکها میریزیم، اما فردا مرگ غم‌هاست. فردا لبهای بسته خواهد شکفت و خنده‌ها خواهد رویید. فردا دیگر دوری نخواهد ماند و زوآران منتظر بر قلّه صبر و امید مدال افتخار خواهند گرفت» (محمود امجدیان) (نامه‌های اسارت: ص ۶۴).

ج) از سانیتترین جلوه‌ها: یکی از بهترین نمونه‌های عاطفی و از سانیتترین جلوه‌های نامه‌های اسارت، نامه اسیر محمود رزمنده به هلال احمر ایران است که در آن نوشته: «هموطن، سلام. از آنجایی که پیش از اسارت به دختر نه‌ساله‌ام قول داده بودم در صورت موفقیت در امتحاناتش او را به پارک و باغ وحش ببرم، اکنون این فرزند بدون آنکه مفهوم اسارت را بداند و بفهمد که من اسیر دشمنم کارنامه‌اش را فرستاده و درخواست کرده به قولم عمل کنم اما من اسیر دشمنم و نمیتوانم. خواهش میکنم شما اقدام کنید تا دل فرزندم شاد شود. ۱۳۶۳/۶/۱۱»

این نامه بلافاصله پس از وصول به هلال احمر ایران مورد توجه قرار گرفت و کارمندان آن اداره با مراجعه به خانواده اسیر، آن کودک نه‌ساله را به پارک و باغ وحش برده و جوایزی از جانب پدر برایش خریدند (آیینیه‌های مقاومت و عاطفه، متن و پاسخ ۱۱۰ نامه از اسیران ایرانی، ص ۱۸۱).

د) مشکلات کنترل و سازسور نامه‌ها: وضعیت جنگ و نظام حاکم بر اردوگاه‌های اسراقتضا میکرد متن نامه‌ها بدقت کنترل گردد. این کنترل توسط عوامل استخبارات عراق و نیز منافقین صورت میگرفت. عوامل کنترل نامه‌ها بر روی موارد خاص و اطلاعاتی که آنان محرمانه میدانستند خط میکشیدند یا نامه را کلاً از رسیدن به مقصد بازداشتند (نامه‌های جنگ، میرکاظمی: ص ۹۹-۹۰). به همین دلیل هم بود که اسیران سعی میکردند

در نامه‌های خود از رمز استفاده کنند تا مفاهیم درون نامه‌ها کمتر لو برود (نامه‌های سفیران مقاومت: ص ۶۳). جمشید نریمانی یکی از اسیران میگوید: «هر دو ماه یکبار صلیب می‌آمد و برای ما نامه می‌آورد که معمولاً بصورت رمز نوشته میشد. متأسفانه این اواخر منافقین نامه‌ها را بشدت کنترل میکردند و اگر خبر یا اطلاعاتی بود نامه را پاره میکردند و نمیگذاشتند به دست ما برسد. کسانی را که نامه مینوشتند در سلول نگه میداشتند و توصیه میکردند در نامه بنویسید خبری برایتان بفرستند» (پیام و پیام‌رسانی اسیران جنگی ایران در اردوگاههای عراق: ص ۹۴).

به گفته ابوالفضل کریم شاهی، منافقین در نامه‌های اسرا و نوشتن نامه‌های جعلی برای افراد متأهل که منتظر نامه همسر یا فرزندان شان بودند دست میبردند و یا برایشان نامه‌های جعلی میفرستادند تا روحیه اسرا را خرد کرده آنها را مجبور سازند به عراق پناهنده شده یا به منافقین بپیوندند (فرهنگ آزادگان، رجایی: ص ۱۳۱).

۵) **مشکلات توزیع:** در دوره هشت ساله جنگ و پس از آن «صلیب سرخ بین‌المللی» که مقر آن در ژنو است، رابط ایران و عراق در موضوع اسرا بود. نشان صلیب سرخ در بالای برگه‌های نامه درج شده بود. در کادر فوقانی مطالب فرستنده درج میشد و جواب نامه در کادر زیرین همان نامه نوشته میشد (جلوه‌های ادب مقاومت در وصیت‌نامه شهدا، پنبه‌زاری: ص ۳۴۵). صلیب سرخ نامه‌های اسالی را به مأموران اردوگاه تحویل میداد و آنان میان اسرا توزیع میکردند و توصیه میکردند طرف یک یا دو روز که مأموران صلیب سرخ در محل حضور دارند، پاسخ نامه را به آنها تحویل دهند. صلیب سرخ در این فرصت قلم در اختیار اسرا قرار میداد و به همراه دریافت نامه‌ها، قلمها را پس میگرفت. نامه‌ها هم البته چسب و مهرموم نمیشد (نامه‌های جنگ، میرکاظمی: ص ۹۹-۹۰).

نتیجه‌گیری

ادبیات پایداری، که از اسلام و واقعه عاشورا الهام گرفته و متأثر از آن است، فرهنگ و ادبیاتی در ایران اسلامی ایجاد کرد که با تأسی از باورها و آموزه‌های دینی و مذهبی روحیه شجاعت، ایثار، ایستادگی و صبر و امید را معنا میکند. به سخن دیگر، ادبیات پایداری نه تنها زندگی و حیات دنیوی، بلکه حیات اخروی را هم معنادار کرد و معانی و مفاهیم بلندی چون شهادت و ایثار و پایداری و وطن‌دوستی و صبوری را به یک فرهنگ و ارزش در جامعه اسلامی ایران تبدیل نمود. بر بنیاد این نگاه، ادبیات اسارتگاهی بعنوان شاخه‌ای از ادبیات دفاع مقدس بازتاباننده روحیات و افکار و اندیشه سربازانی است که به اسارت دشمن درآمده و مبارزه را با دستهای بسته ادامه میدهند. این افکار و اندیشه‌ها در نامه‌ها و خاطرات آنان بازتاب یافته است.

یافته‌های این پژوهش، که بر تحلیل محتوای پانصد نامه اسارت استوار بود، بیانگر این نکته است که اسیران در شرایط سخت خود، به موضوعات و مفاهیمی چون خداپاوری و خدامحوری، خداخواهی، ولایت‌محوری، صبر و شکیبایی با توسل به ائمه اطهار، دعوت به نماز و شاعر دینی، دعوت به حفظ حجاب، ایجاد انگیزه برای دفاع و پشتیبانی از انقلاب اسلامی، مقاومت و دعوت به صبر و ایثار با بهره‌گیری از آیات و روایات، اسارت، امتحان الهی و امید برای رهایی از شرایط سخت اسارت توجه بیشتری داشته‌اند.

نامه‌های دوران اسارت فرهنگ استقامت و پایداری را بر سرزمین ایران و در قلب ایرانیها استوار ساخت. آنان در سختترین شرایط آموزه‌های دینی و الهی را بر خانواده‌ها گوشزد کرده، خود نیز عرفان نظری و عملی را آموختند و بدین ترتیب ادبیات حاکم برنامه‌ها گونه تازه‌ای از فرهنگ و ادبیات اسارتگاهی را پدید آورد که در نوع خودش کم‌نظیر است.

مشارکت نویسندگان

این مقاله از پایان‌نامه دوره دکترای زبان و ادبیات فارسی مصوب در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال استخراج شده است. آقای دکتر اصغر دادبه راهنمایی این پایان‌نامه را بر عهده داشته و طراح اصلی این مطالعه بوده‌اند. آقای جواد کامور بخشایش به عنوان پژوهشگر این رساله در گردآوری داده‌ها و تنظیم متن نهایی نقش داشته‌اند. در نهایت تحلیل محتوای مقاله حاصل تلاش و مشارکت هر دو پژوهشگر بوده است.

تشکر و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم میدانند مراتب تشکر خود را از مسئولان آموزشی و پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و هیئت داوران پایان‌نامه که نویسندگان را در انجام و ارتقاء کیفیت این پژوهش یاری دادند، اعلام نمایند.

تعارض منافع

نویسندگان این مقاله گواهی مینمایند که این اثر در هیچ نشریه داخلی و خارجی به چاپ نرسیده و حاصل فعالیت‌های پژوهشی تمامی نویسندگان است، و ایشان نسبت به انتشار آن آگاهی و رضایت دارند. این تحقیق طبق کلیه قوانین و مقررات اخلاقی اجرا شده و هیچ تخلف و تقلبی صورت نگرفته است. مسئولیت گزارش تعارض احتمالی منافع و حامیان مالی پژوهش به عهده نویسنده مسئول است، و ایشان مسئولیت کلیه موارد ذکر شده را بر عهده میگیرند.

REFERENCES

- Archive of the Office of Literature and Art of Resistance, Art Field.
- Charsky, Luna. (1978). *About Literature*, Translated by A. Nourian, third edition, Bija: Shabahang, p. 6.
- Pambezari, Yadollah. (2012). *Manifestations of Resistance Literature in the Will of the Martyrs, Volume 3*, Kerman: Gera, p. 345.
- Dabiri, Mina. (2015). *Aesthetic Analysis of the Wills of the Martyrs*, Thesis for Master of Persian Language and Literature, Azad University, South Tehran Branch, p. 8.
- Darabi, Ali. (1962). *An Introduction to the Sociology of Communication*, Tehran: University Jihad, p. 31.
- Encyclopedia of Persian Language and Literature. (2005). Volume 1, Tehran: Academy of Persian Language and Literature, p. 243.
- Fahimi, Mahdi. (1989). *Farhang Jabbeh, Volume 3: Correspondence*, Tehran: Sure, p. 19.
- Kamvar Bakhshai, Javad. (2017). *Prisoner literature Narrative of the struggle with closed hands*, IBNA website, August 17, p. 26.
- Letters of Captivity, the release of Martyr Mahmoud Amjadian. (1992). Tehran: Hozeh Honari.

- Letters of Nostalgia. (1999). by Ali Shirazi, Tehran: Office of Literature and Art of Resistance.
- letters; Ambassadors of Resistance, Research Group and Writers. (1997). Tehran: Research and Publications Office of the General Staff for the Affairs of Freedmen.
- Message from Iranian prisoners of war in Iraqi camps. (2004). Tehran: Office of Resistance Literature and Art, pp. 8, 94.
- Mirkazemi, Seyed Mohammad and Baghestani, Kiomars. (2009). Letters of War, Tehran: Foundation for the Preservation of Relics and Publication of Sacred Defense Values.
- Mirrors of Resistance and Emotion, Text and Response of 110 Letters from Iranian Prisoners, Red Crescent Society of the Islamic Republic of Iran, Representation of the Supreme Leader in the Affairs of the Free, pp. 90-100, 46, 85, 181.
- Narration of Hejran (Imam Khomeini and Azadegan). (1997). Memoirs and Letters of Azadegan Captivity, Tehran: Imam Khomeini Publishing House, p. 380.
- Paper Birds, Letters from Iranian Prisoners' Detention Centers in Iraq. (1990). by the Office of Literature and Art of the Resistance, Art Field, pp. 16, 19.
- Political Poetry in the Second Pahlavi Period, Dorosti, Ahmad. (1996). Tehran: Islamic Revolution Documentation Center, p. 61.
- Dadgaran, Seyed Mohammad. (2006). Fundamentals of Mass Communication, Tehran: Firoozeh, p. 106.
- Robot Jazi, Ali Asghar and Kamur Bakhshaish, Javad. (2015). Mosul Prison, Memoirs of a freed Iranian prisoner, Tehran: Sureh Mehr, p. 577, 580, 582, 584.
- Sarhangi, Morteza. (1998). Prisoner literature, Research Letter, No. 9, p. 77, 83, 84.
- Teymouri Esfiji, Abbas. (2009). An Introduction to the Sociology of Literature, *Electronic Journal of New Look*; The complete will of the martyrs, Tehran: the unit for publishing the works and documents of the martyrs and martyrs, p. 18.

فهرست منابع

- آرشیو دفتر ادبیات و هنر مقاومت، حوزه هنری.
- آیین‌های مقاومت و عاطفه، متن و پاسخ ۱۱۰ نامه از اسیران ایرانی، جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران، نمایندگی ولی فقیه در امور آزادگان.
- ادبیات اسارتگاهی، سرهنگی، مرتضی (۱۳۷۷)، *نامه پژوهش*، شماره نهم.
- ادبیات اسارتگاهی روایت مبارزه با دستان بسته، کامور بخشایش، جواد (۱۳۹۶)، سایت ایبنا، ۲۶ مرداد ۱۳۹۶.
- جلوه‌های ادب مقاومت در وصیت‌نامه شهدا، پنبه‌زاری، یدالله (۱۳۹۱)، جلد ۳، کرمان: گرا.
- درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات، تیموری اسفنجی، عباس (۱۳۸۸) *مجله الکترونیکی نگاه نو*؛ وصیت‌نامه کامل شهدا، تهران: واحد انتشار آثار و اسناد شهدا و ایثارگران.
- پرنده‌های کاغذی، نامه‌هایی از بازداشتگاه‌های اسرای ایرانی در عراق (۱۳۶۹) به کوشش دفتر ادبیات و هنر

مقاومت، حوزه هنری.

پیام و پیام‌رسانی اسیران جنگی ایران در اردوگاه‌های عراق (۱۳۸۳) تهران: دفتر ادبیات و هنر مقاومت.
تحلیل زیباشناختی و صیت‌نامه‌های شهدا، دبیری، مینا (۱۳۹۴) پایان‌نامه برای دریافت کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب.

دانشنامه زبان و ادب فارسی (۱۳۸۴) جلد ۱، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

درآمدی بر جامعه‌شناسی ارتباطات، دارابی، علی (۱۳۴۰) تهران: جهاد دانشگاهی.

درباره ادبیات، چارسکی، لونا (۱۳۵۶) ترجمه ع. نوریان، چاپ سوم، بی‌جا: شباهنگ.

روایت هجران (امام خمینی و آزادگان) (۱۳۷۵) خاطرات و نامه‌های دوران اسارت آزادگان، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

زندان موصل، خاطرات اسیر آزادشده ایرانی، رباط جزئی، علی اصغر و کامور بخشایش، جواد (۱۳۹۴) تهران: سوره مهر.

شعر سیاسی در دوره دوم پهلوی، درستی، احمد (۱۳۷۵) تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

فرهنگ جبهه، فهیمی، مهدی (۱۳۶۸) جلد ۳: مکاتبات، تهران: سوره.

مبانی ارتباطات جمعی، دادگران، سیدمحمد (۱۳۸۵) تهران: فیروزه.

نامه‌ها؛ سفیران مقاومت، گروه تحقیق و نویسندگان (۱۳۷۶) تهران: دفتر پژوهش و انتشارات ستاد کل رسیدگی به امور آزادگان.

نامه‌های اسارت، آزاده شهید محمود امجدیان (۱۳۷۱) تهران: حوزه هنری.

نامه‌های جنگ، میرکازمی، سیدمحمد و باغستانی، کیومرث (۱۳۸۸)، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس.

نامه‌های دل‌تنگی (۱۳۷۸) به کوشش علی شیرازی، تهران: دفتر ادبیات و هنر مقاومت.

معرفی نویسندگان

جواد کامور بخشایش: دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

(Email: javad.kamvar@yahoo.com)

اصغر دادبه: استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

(Email: adaadbeh@yahoo.com نویسنده مسئول)

COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. no permission is required from the authors or the publishers.

Introducing the authors

Javad Kamvar Bakhshayash: PhD student in Persian language and literature, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

(Email: javad.kamvar@yahoo.com)

Asghar Dadbeh: Professor, Department of Persian Language and Literature, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

(Email: adaadbeh@yahoo.com Responsible author)